

mgr Ewa Gorlewska
Wydział Filologiczny
Uniwersytet w Białymstoku

Autoreferat
rozprawy doktorskiej pt.
**Słownictwo aksjologiczne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej –
– znaczenia tekstowe a konotacje potoczne**

Promotor: prof. dr hab. Irena Szczepankowska

Recenzenci: prof. dr hab. Ewa Malinowska
prof. dr hab. Radosław Pawelec

Przedmiot, założenia i cel rozprawy

Tematem rozprawy jest słownictwo aksjologiczne obecne w aktualnej polskiej Konstytucji. Badaniu poddano znaczenia tekstowe nazw dóbr chronionych w ustawie zasadniczej w celu zrekonstruowania systemu wartości ważnych dla pokolenia Polaków będących współtwórcami aktu konstytucyjnego z 1997 roku. Najważniejsze kategorie aksjologiczne, wydobyte z tekstu Konstytucji, zostały zamieszczone w ankietach opracowanych po to, by przeprowadzić wśród studentów badanie dotyczące sposobu rozumienia wybranych nazw wartości konstytucyjnych. Konotacje potoczne nazw dóbr zebrane w badaniu ankietowym zestawiono ze znaczeniami tekstowymi tych nazw. Porównanie materiału leksykalnego pozyskanego z obu badanych źródeł pozwala ustalić, czy nazwy dóbr chronionych prawem są przez ustawodawcę i współczesnych młodych odbiorców dokumentu interpretowane podobnie, czy też można wskazać istotne różnice między prawnym i potocznym rozumieniem kategorii aksjologicznych. W analizie leksyki posłużyłam się metodami współczesnej semantyki językoznawczej i aksjolingwistyki, m.in. teorią językowego obrazu świata i modelem definicji kognitywnej.

Istotnym motywem podjęcia badań nad aksjologią konstytucyjną – oprócz celów ściśle naukowych – była potrzeba włączenia głosu językoznawcy w ogólnonarodową dyskusję światopoglądową, toczącą się głównie w mediach. Uczestnicy sporów zgodnie powołują się na Konstytucję jako na dokument chroniący pewne wartości. Mówią o tym samym akcie prawnym (przytaczają nawet stosowne fragmenty na poparcie swoich tez), jednak inaczej rozumieją zawarte w nim zapisy. Odmienność ta uwidocznia się szczególnie w wypadku pojęć aksjologicznych. Polski spór o wartości toczy się także na polu semantycznym. Język żywo reaguje na wszelkie zmiany w sposobie myślenia jego użytkowników. Nazwy, których używamy, nie tylko odzwierciedlają rzeczywistość pozajęzykową, lecz także ją tworzą. Pisz

o tym Profesor Jadwiga Puzynina, prekursorka badań aksjologicznych w Polsce, która uważa, że „(...) nadzieje, niepokoje, walka – wszystko to znajduje wyraz w ludzkich słowach, które życiu towarzyszą, to życie wyrażają, a w dużym stopniu też przekształcają. Także to, co dzieje się dziś, zostało przecież przygotowane nie tylko przez czyny i postawy wielu dzielnych i mądrych ludzi, ale i przez ich słowa dające wyraz tym postawom i przekonaniom”¹.

Na arenę polityczną coraz odważniej wkraczają młodzi Polacy – w niedalekiej przyszłości będą tworzyć intelektualną elitę kraju. To ich rozumienie nazw wartości (i stanowisko wobec dóbr) z czasem zacznie być dominujące. Warto zatem zbadać potoczne konotacje nazw wartości konstytucyjnych i porównać je ze znaczeniami tekstowymi tych nazw – nadal uznawanymi za aktualne i zgodne z ogólnonarodowym pojmowaniem dóbr aksjologicznych.

Badaniu konstytucyjnych i potocznych znaczeń wartości chronionych w ustawie zasadniczej przyświecały dwie hipotezy:

1. Preferencje aksjologiczne Polaków żyjących w czasie przemian ustrojowych na przełomie lat 80. i 90. XX w. oraz stanowiska wobec wartości prezentowane przez obecnych dwudziestolatków są odmienne. Różnice między nimi uwidoczniają się w konstytucyjnej i potocznej hierarchii wartości.
2. Sposób rozumienia nazw wartości konstytucyjnych przez prawodawcę i respondentów jest różny, co świadczy o odmiennym postrzeganiu pewnych elementów rzeczywistości symbolizowanych przez te nazwy.

Źródła materiału leksykalnego

Źródłem materiału leksykalnego do badań nad tekstową semantyką nazw wartości jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku. Na podstawie charakterystyki dóbr ujętych w tym akcie prawnym dokonano ekscerpcji nazw wartości i antywartości. Przyjęto podział chronionych dóbr na wartości uniwersalne, źródła wartości uniwersalnych, dobra podstawowe, nośniki wartości, dobra instrumentalne i symbole wartości. Klasyfikacja ta stała się podstawą do sformułowania pytań ankietowych wykorzystanych w drugim etapie prac nad rozprawą.

Źródłem konotacji potocznych nazw wartości chronionych w Konstytucji są wypowiedzi ankietowe pozyskane w badaniu przeprowadzonym na przełomie 2016 i 2017 roku wśród białostockich studentów. Kwestionariusz składa się z siedmiu pytań. Jego treść można podzielić na dwie części. Pierwsza dotyczy zestawu wartości istotnych w opinii respondentów. Mieszczą się w niej pytania odnoszące się do wartości ogólnoludzkich, źródeł wartości uniwersalnych, wartości, które powinny podlegać ochronie prawnej, a także wartości cenionych w środowisku studentów. Druga odnosi się do potocznego rozumienia nazw wartości konstytucyjnych.

¹ J. Puzynina, *Słowo – wartość – kultura*, Lublin 1997, s. 229.

Metody badawcze

W celu przeanalizowania znaczeń tekstowych nazw wartości konstytucyjnych posłużyłam się koncepcją językowego obrazu świata. Ujęcie kognitywne pozwala skupić się na pewnych społecznych, kulturowych i aksjologicznych asocjacjach związanych z daną nazwą. Wybrana przeze mnie metoda umożliwia rekonstrukcję kontekstowego znaczenia nazw dóbr i sformułowanie ich semantycznych profili na podstawie informacji zawartych w Konstytucji. W koncepcji językowego obrazu świata kontekst pozajęzykowy jest włączany do charakterystyki znaczeniowej, co w wypadku analizy znaczeń prawnych jest ważne, ponieważ sensy ujęte w ustawie zasadniczej są ściśle uwarunkowane przez okoliczności zewnętrzne. Taką zależność dobrze ilustruje nazwa *godność*, której desygnat poza wymiarem osobistym przybiera także aspekt narodowy (*godność Narodu*) i instytucjonalny (*godność urzędu*). Co istotne, dwu ostatnich użyć nie notują słowniki języka polskiego. Świadectwem związku tekstu ustawy zasadniczej z kontekstem pozajęzykowym jest także dowartościowanie dóbr sakralnych, symbolizowanych przez nazwy *Bóg*, *wiara*, *kościół* oraz *wolność religii i wyznania*, a także zrównanie dwu stanowisk światopoglądowych: teistycznego i świeckiego. Informacje związane z okolicznościami powstawania Konstytucji oraz z towarzyszącymi temu procesowi nastrojami społecznymi znalazły się w zaproponowanym w rozprawie opisie znaczenia nazw wartości.

Istotny aspekt opisu semantycznego badanych nazw stanowi to, kto jest jego nadawcą, a kto odbiorcą, w jakim celu nadawca formułuje komunikat i jakie ma intencje. Podmiotem mówiącym w Konstytucji i kreatorem określonej wizji wartości jest społeczeństwo wypowiadające się za pośrednictwem prawodawcy. Jednocześnie obraz świata zaprezentowany w akcie prawnym jest uważany za obowiązujący i jest narzucany obywatelom w postaci dyrektywy, formułowanej w celu ochrony określonych dóbr. Wartościowaniu podlega głównie to, co ma związek z państwem i społeczeństwem: wspólnota, naród, prawo, gospodarka czy moralność. Aksjologia konstytucyjna w mniejszym stopniu odnosi się do osobistych potrzeb jednostki, co nie oznacza, że są one ignorowane.

W celu zbadania konotacji potocznych nazw wartości konstytucyjnych przeprowadzono badanie ankietowe wśród studentów białostockich uczelni. Ankieta stanowi typ językoznawczego badania empirycznego, w którym ważną rolę odgrywają ilościowa prezentacja wyników i wyciągnięcie z nich zobiektywizowanych wniosków. Przeprowadzone badanie ankietowe jest społecznie i regionalnie ograniczone, ponieważ dotyczy tylko studentów uczących się w Białymstoku². W ankiecie wzięło udział 300 młodych Polaków reprezentujących kierunki uniwersyteckie i politechniczne (głównie humanistyczne). Wybór grupy respondentów wiąże się

² Można jednak przyjąć, że skład społeczny studentów jest reprezentatywny dla całego społeczeństwa, (J. Bartmiński, *Polskie wartości w europejskiej aksjospherze*, Lublin 2014, s. 326).

z przekonaniem, że młodzi Polacy biorą czynny udział w kształtowaniu nowych stanowisk światopoglądowych. Przeprowadzona ankieta dostarczyła wielu konotacji potocznych nazw wartości konstytucyjnych. Pozwala to na zestawienie semantyki tekstowej słownictwa aksjologicznego z jego rozumieniem potocznym. Pozyskano także informacje dotyczące hierarchii wartości dominującej w środowisku studentów. Kluczowe okazują się wartości wspólnotowe, takie jak rodzina, miłość, przyjaźń, i osobiste, np. wolność, bezpieczeństwo, szczęście. Z wypowiedzi studentów wynika ponadto, że dostrzegają oni zagrożenie dla cenionych przez nich dóbr m.in. w konsumpcjonizmie, kłamstwie, chorobie, braku pracy, nietolerancji czy agresji.

Struktura i zawartość rozprawy

Dwoistość źródeł badanej leksyki oraz przyjęta perspektywa porównawcza zdecydowały o podziale dysertacji na dwie części. Pierwsza z nich, zatytułowana „Znaczenia tekstowe nazw wartości konstytucyjnych”, zawiera analizę słownictwa aksjologicznego obecnego w Konstytucji. Druga, „Konotacje potoczne nazw wartości konstytucyjnych”, prezentuje wyniki badań nad skojarzeniami potocznymi wybranych nazw dóbr chronionych prawem. Analiza pozyskanego materiału językowego jest poprzedzona teoretycznym wstępem zawierającym informacje na temat stanu badań nad językiem wartości w Polsce, celów badawczych i przyjętej metodologii. W zakończeniu rozprawy zawarto konkluzje związane z przeprowadzonym badaniem, zweryfikowano postawione hipotezy, a także zasugerowano możliwości wykorzystania wyników analizy semantycznej nazw wartości konstytucyjnych. Praca zawiera także bibliografię, spis tabel i wzór ankiety przeprowadzonej wśród studentów.

Pierwsza część rozprawy dotyczy prawnej semantyki nazw wartości. Wyboru materiału leksykalnego dokonano na podstawie analizy łączliwości użytych w tekście nazw z określeniami wskazującymi na dodatnie wartościowanie desygnatów: *(Rzeczpospolita) strzeże, (...) jest pod opieką i ochroną, (Rzeczpospolita) stoi na straży* oraz wyrażen wprost wskazujących na to, że pewne nazwy symbolizują jakąś wartość. Na podstawie tych samych kryteriów wyodrębniłam nazwy antywartości, poprzedzone określeniami: *jest zabronione, zakazuje się, nikt nie może być*.

W rozdziale pierwszym pt. „Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej jako naczelnny akt prawny państwa” zaprezentowano społeczno-polityczny kontekst towarzyszący uchwalaniu ustawy zasadniczej z 1997 roku. Kluczowe wydarzenia, mające wyraźny wpływ na pojawienie się ustawy zasadniczej i na jej treść ideową, potraktowano jako sygnał przemiany światopoglądowej i manifestację potrzeb aksjologicznych Polaków w latach 80. XX stulecia. Jak wskazuje Jerzy Bartkowski „nastroje społeczne u progu transformacji charakteryzowała silna niechęć do starego

ustroju i zdecydowane pragnienie zmiany”³. Społeczna potrzeba reformy kraju zaowocowała zmianą ustroju i sformułowaniem nowej konstytucji, w której uwzględnia się wartości ważne dla Polaków: dobra sakralne, osobiste, narodowe czy wspólnotowe. Ścierające się w tamtym czasie rozmaite stanowiska ideowe znajdują wyraz w kompromisowej i przez to niejednolitej treści aksjologicznej badanego dokumentu.

W tym rozdziale mieści się także charakterystyka Konstytucji jako gatunku tekstu urzędowego. Zwrócono uwagę na normatywność Konstytucji i jej funkcję stanowienia prawa. W wymiarze komunikacyjnym ustawa zasadnicza nie odbiega od reguł formułowania tekstów urzędowych. Odzwierciedla ona ich wspólną cechę, jaką jest „komunikacja między instytucją a indywidualnym człowiekiem w wymiarze społecznym”⁴. Kompozycja Konstytucji jest standardowa – tekst główny poprzedza preambuła, dalsza treść jest podzielona na rozdziały, te zaś na artykuły i punkty. Stylistyka badanego dokumentu jest spójna z jego treścią i funkcją, o czym świadczą: instytucjonalny, bezosobowy ton wypowiedzi, eliminowanie słownictwa ekspresywnego i kolokwialnego, dyrektywność przekazu, stosowanie rozbudowanych struktur składniowych, korzystanie ze specjalistycznej terminologii, uciekanie się do specyficznej semantyki terminów oraz unikanie synonimii. Ze względu na podwójną funkcję, jaką pełni Konstytucja (testu prawnego i ideologicznego), stosuje się w niej wyrażenia, które odbiegają od sztywnych norm stylistycznych narzucanych tekstom urzędowym. Ton wypowiedzi prawodawcy nie zawsze jest neutralny, w dokumencie pojawiają się także elementy ekspresywne, zgromadzone głównie w preambule.

W drugim rozdziale zatytułowanym „Słownictwo aksjologiczne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – wybór i klasyfikacja” wskazałam listę nazw wartości i antywartości i zaproponowałam trzy sposoby uporządkowania haseł. Typologie dóbr obejmują tylko wartości pozytywne, ponieważ antywartości są w Konstytucji kategoriami zależnymi od wartości dodatnich. Pierwszym typem systematyzacji jest uporządkowanie treściowe. Na tej podstawie wyodrębniono nazwy wartości: sakralnych, moralnych, poznawczych, wspólnotowych, osobistych, witalnych, politycznych, państwowych i prawnych oraz ekonomicznych. Drugi stanowi podział połowy nazw, pozwalający uwzględnić różne profile pojęć aksjologicznych wskazanych w Konstytucji. Profile te przyporządkowano do rozmaitych pól leksykalnych, np. *bezpieczeństwo państwa* mieści się w polu ‘państwo’, zaś *bezpieczeństwo ekologiczne* znalazło się w polu ‘środowisko naturalne’; *sprawiedliwość społeczną* umieszczono w polu ‘społeczeństwo’, natomiast *sprawiedliwość karną* w polu ‘prawo’. Trzecim modelem klasyfikacji jest podział analizowanych nazw ze względu na

³ J. Bartkowski, *Społeczno-ekonomiczny kontekst przemian*, w: *Demokracja polska 1989–2003*, red. J.J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski i in., Warszawa 2003, s. 58.

⁴ R. Piętkowa, *Gatunki stylu urzędowego – wzorce i realizacja*, w: *Gatunki mowy i ich ewolucja*, red. D. Ostaszewska, Katowice 2000, s. 96.

kategorię dóbr. Pozwala on na wyróżnienie źródeł wartości, dóbr uniwersalnych, podstawowych, wartości instrumentalnych, nośników oraz symboli wartości.

W rozdziale drugim zwraca się także uwagę na pewne trudności związane z rekonstrukcją hierarchii wartości konstytucyjnych. Układ wartości w ustawie zasadniczej jest niełatwy do zrekonstruowania z kilku powodów: 1) braku charakterystyki pozwalającej na identyfikację miejsca każdego dobra w konstytucyjnym systemie wartości, 2) hierarchizowania tylko wybranych profili pojęć aksjologicznych, 3) niekonsekwentnego stosowania nazewnictwa (na przykład *moralność* i *moralność publiczna*, *interes publiczny* i *dobro publiczne*). Mimo wymienionych trudności możliwe jest wskazanie kilku dóbr najwyżej cenionych przez ustawodawcę. Z treści Konstytucji wynika, że wysoko w systemie aksjologicznym sytuują się wartości symbolizowane przez nazwy: *dobro państwa*, *moralność publiczna*, *godność człowieka*, *życie*, *interes publiczny*, *porządek publiczny*, *wolność*, *bezpieczeństwo*, *sprawiedliwość*, *rodzina*.

W rozdziale trzecim pod tytułem „Dobra uniwersalne i ich źródła – profile znaczeniowe symboli językowych” i czwartym zatytułowanym „Dobra podstawowe – charakterystyka znaczeniowa nazw” przeprowadzono analizę tekstowych znaczeń nazw wartości uniwersalnych, ich źródeł oraz wartości podstawowych. Zgodnie z tradycyjnym ujęciem zaczerpniętym od Platona, polski ustawodawca za wartości uniwersalne uznaje prawdę, dobro i piękno. Wartości te są jednak rozumiane swoiście dla badanego dokumentu. Prawdę ustawodawca pojmuje w kategoriach abstrakcyjnego dobra poznawczego oraz jako wiedzę. Dobro profilowane jest w aspekcie uniwersalnej wartości moralnej, ale także pomyślności państwa, wspólnoty i człowieka. Najslabiej opisaną wartością w Konstytucji jest piękno – ujęte wyłącznie w perspektywie uniwersalnej wartości estetycznej. Tę platońską triadę prawodawca uzupełnia o sprawiedliwość. Umieszczenie tej wartości w kolekcji z dobrami uznanymi w kulturze europejskiej za ogólnoludzkie i kanoniczne wskazuje na wysoką rangę demokratyczności w ustroju III Rzeczypospolitej, opartego na rządach prawa. Interesującą interpretację ustawodawca przyjął w odniesieniu do źródeł wartości uniwersalnych. Wymienia on dwa: Boga i sumienie człowieka. Ta dychotomia odzwierciedla kompromisowy charakter Konstytucji – równe traktowanie światopoglądu religijnego i świeckiego. Wartości podstawowe są kategoriami aksjologicznymi, które mają podobnie wysoki status jak dobra uniwersalne. Stanowią cel moralny człowieka i ze względu na ich zdobycie dowartościowuje się w Konstytucji to, co prowadzi do ich osiągnięcia. Na podstawie analizy słownictwa w ustawie zasadniczej wśród wartości podstawowych wyróżniono m.in.: *życie*, *wiarę*, *godność*, *wolność*, *niepodległość*, *równość*, *bezpieczeństwo*, *własność*, *solidarność*, *tożsamość narodową* oraz *życie prywatne*. Nazwy symbolizujące wymienione wartości zostały szczegółowo przeanalizowane. Uwzględniono ich rozmaite profile znaczeniowe, uwidoczniające się w treści badanego dokumentu.

Rozdział piąty zatytułowany „Nośniki wartości, dobra instrumentalne, symbole narodowe – semantyka nazw” zawiera rekonstrukcję znaczenia nazw tych wartości, które są podporządkowane dobrom uniwersalnym i podstawowym. Ze względu na tę nierównorzędną nazwy wartości mieszczące się w tym rozdziale scharakteryzowano ogólnie. Ich drobiazgową analizę skutkowałaby powtórzeniem informacji zawartych w opisie kategorii nadrzędnych. Nośnikami wartości są elementy świata niebędące *stricte* wartościami, lecz mające szczególne znaczenie dla wspólnoty obywateli. Dodatkowo wartościowanie tych elementów jest uwarunkowane kulturowo. Wyodrębniono m.in. następujące nazwy nośników wartości: *kościół, religia, człowiek, państwo, obywatel, demokracja, prawo, społeczeństwo, zdrowie, środowisko naturalne*. W dalszej kolejności wskazano nazwy wartości instrumentalnych, czyli takich, które pomagają osiągnąć wartości wyższe. Wyróżniono m.in. takie nazwy wartości instrumentalnych, jak: *pomoc, humanitaryzm, edukacja, równouprawnienie, praca, dialog społeczny*. Badaniu poddano także nazwy symboli narodowych: *godło, hymn, barwy*. Opis nazw wartości podrzędnych uzupełniono o charakterystykę znaczeniową nazw antywartości zagrażających dobrom uniwersalnym i podstawowym (m.in. takich, jak: *nienawiść rasowa, dyskryminacja, nieludzkie traktowanie*).

Druga część rozprawy dotyczy konotacji potocznych nazw wartości konstytucyjnych. Wyniki analizy wypowiedzi ankietowych skonfrontowano z rezultatami badań nad hierarchią wartości i semantyką ich nazw ujętymi w Konstytucji. W pierwszym rozdziale pt. „Potoczna hierarchia wartości w świetle badań ankietowych przeprowadzonych wśród białostockich studentów” opisano uporządkowanie wartości wyłaniające się z wypowiedzi ankietowych. Zwrócono uwagę na to, które z dóbr są zdaniem respondentów ważne dla wszystkich ludzi, które powinno chronić państwo, które zaś są istotne w środowisku osób biorących udział w badaniu. Z udzielonych odpowiedzi wynika, że studenci przywiązują szczególną wagę do wartości osobistych (wolności, bezpieczeństwa, szczęścia), wspólnotowych (rodziny, miłości, przyjaźni), prawnych (sprawiedliwości) i witalnych (życia). W mniejszym stopniu zaś dbają o wartości poznawcze (prawdę, wiedzę), sakralne (Boga, wiarę, religię) i estetyczne (piękno). W odpowiedzi na pytanie o źródła wartości studenci wskazali dwa: ludzi i jednostkę.

Potoczny układ wartości jest zbliżony do hierarchii dóbr zaprezentowanej na kartach Konstytucji. W obu wypadkach wysoką kwalifikację zyskują dobra wspólnotowe i prawne, nie docenia się natomiast dóbr estetycznych. Potoczną i konstytucyjną hierarchią wartości różni natomiast miejsce dóbr osobistych i sakralnych w obu tych porządkach. Prawodawca w odróżnieniu od respondentów nie uwypukla wartości osobistych. Relacja odwrotna zachodzi w wypadku wartości sakralnych – ustawa zasadnicza wyraźnie chroni te dobra, podczas gdy studenci nie wykazali nimi szczególnego zainteresowania.

W rozdziale drugim zatytułowanym „Współczesne rozumienie nazw wartości konstytucyjnych” zaprezentowano konotacje potoczne nazw kluczowych wartości chronionych w ustawie. Badanie wykazało, że potoczne sensy nazw wartości konstytucyjnych w dużym stopniu różnią się od znaczeń tekstowych. Pojęcia aksjologiczne są w wypowiedziach studentów profilowane w taki sposób, że odnoszą się do jednostki, jej uczuć, postaw, potrzeb, i do społeczności jako środowiska, w którym człowiek przebywa i nawiązuje relacje z innymi ludźmi. W ustawie zasadniczej natomiast przyjęto wspólnotowo-państwowy punkt widzenia. Różnice w konceptualizacji wartości w Konstytucji oraz w wypowiedziach studentów uwidoczniają się w znaczeniu wielu słów. Dobrą ilustrację tych różnic stanowią takie nazwy, jak: *małżeństwo*, *kultura* i *ojczyzna*. Pierwsza z nich (*małżeństwo*) – objaśniana jest przez młodych Polaków w kategoriach uczuć (miłość) i postaw (zaufanie, wierność), w Konstytucji odnosi się do formalnego związku kobiety i mężczyzny. Druga (*kultura*) jest kojarzona przez respondentów przede wszystkim z wymiarem estetycznym (pięknem) i ze sztuką (filmem, muzyką), przez ustawodawcę umieszczana zaś wśród określeń odnoszących się do wartości narodowych. Trzecia (*ojczyzna*) jest potocznie pojmowana głównie w aspekcie regionu, domu, natomiast w Konstytucji tylko w kategoriach narodowo-politycznych. Studenci postrzegają wartości głównie przez pryzmat człowieka jako istoty indywidualnej. Ważne są także asocjacje związane ze wspólnotą (społeczeństwem, narodem, rodziną i najbliższym otoczeniem). W charakterystykach nazw wartości dominują konotacje zgromadzone w kategoriach POSTAWY I DZIAŁANIA oraz ODCZUCIA I STANY WEWNĘTRZNE. Wyraźnie reprezentowane są kategorie polityczne: STANY W RZECZYWISTOŚCI, INSTYTUCJE I DZIAŁANIA, narodowe: TRADYCJA I KULTURA oraz normatywne, związane z regułami życia społecznego, moralnością i prawem: ZASADY I NORMY.

W rozdziale trzecim pt. „Potoczne rozumienie kategorii aksjologicznych a znaczenia konstytucyjne ich nazw w ujęciu porównawczym. Podsumowanie badań nad słownictwem aksjologicznym” porównuje się profile tekstowe i znaczenia potoczne badanych kategorii aksjologicznych. Zestawienie obu źródeł ujawnia wiele różnic w definiowaniu nazw analizowanych wartości przez ustrojodawcę i białostockich studentów. Różne profile zyskały nazwy wartości wspólnotowych: *solidarność*, *kultura*, *ojczyzna*, a także politycznych i prawnych: *współdziałanie*, *demokracja*, *wolność*, *bezpieczeństwo*, *pokój*, *sprawiedliwość*. Niemal całkowicie odmiennie w obu źródłach pojmowane są nazwy wartości moralnych: *godność*, *odpowiedzialność*, *moralność*, witalnych: *życie*, *środowisko naturalne*, wartości poznawczej: *prawda*, sakralnej: *Bóg* i estetycznej: *piękno*. Podobieństw między oboma obrazami wartości jest mniej, warto jednak o nich wspomnieć. Analogię dostrzec można w konstytucyjnej i potocznej semantyce nazw wartości wspólnotowych: *społeczeństwo*, *naród*, *dziedzictwo narodowe*, *tożsamość narodowa*, *tradycja*, politycznych: *barwy*, *hymn*, *godło*, *niepodległość*,

państwo, prawo, Konstytucja, równość, a także ekonomicznych: *własność*. Prawodawca i respondenci niemal jednakowo charakteryzują także nazwę wartości osobistej – *życie prywatne* i witalnej – *zdrowie*. Różnice wyodrębnione w toku analizy znaczeń nazw wartości konstytucyjnych odzwierciedlają do pewnego stopnia odmienną postaw aksjologiczną Polaków doświadczonych transformacją ustrojową od światopoglądu współczesnych studentów.

Konkluzje

Przeprowadzona analiza pozwala na częściowe zweryfikowanie dwu postawionych hipotez. Trudno potwierdzić pierwszą z nich, mówiącą, iż preferencje aksjologiczne Polaków żyjących na przełomie lat 80. i 90. XX wieku oraz stanowiska wobec wartości prezentowane przez obecnych dwudziestolatków są odmienne. Powodem jest brak jednoznacznej i pełnej hierarchii wartości wyrażonej w ustawie zasadniczej. Potwierdzić można natomiast drugą hipotezę o znaczącej różnicy w pojmowaniu nazw wartości konstytucyjnych przez prawodawcę i białostockich studentów.

W konkluzji rozprawy postuluje się przeprowadzenie badania potocznej semantyki nazw wartości konstytucyjnych na skalę ogólnopolską. W kontekście sposobu rozumienia nazw wartości chronionych w ustawie zasadniczej owocne może okazać się prześledzenie medialnego dyskursu okołoprawnego pod kątem tego, jak osoby publiczne interpretują zapisy prawne dotyczące chronionych dóbr. Przekaz medialny ma znaczący wpływ na kształtowanie opinii społecznej, a także na kreowanie poglądów i sposobu myślenia odbiorców. Przeprowadzone na szeroką skalę badania empiryczne dotyczące potocznego rozumienia nazw wartości chronionych w Konstytucji mogłyby również stać się pomocne w formułowaniu odpowiedniej charakterystyki wartości na potrzeby znowelizowanej ustawy zasadniczej, jeśli taka inicjatywa zostanie w najbliższym czasie podjęta. Można by wziąć także pod uwagę włączenie pewnych konstytucyjnych profili nazw wartości do opisu leksykograficznego tych nazw w ogólnych słownikach języka polskiego. Wydaje się zasadne na przykład uzupełnienie definicji nazwy *godność* o znaczenia wyrażen *godność Narodu* i *godność urzędu* czy nazwy *bezpieczeństwo* o sensy kolokacji *bezpieczeństwo ekologiczne* i *bezpieczeństwo państwa*.